

Sct. Kjeld i Øster Hornum Kirke

Fortællingen er samlet og skrevet 2012 af Niels Nørgaard Nielsen

Sct. Kjeld i Øster Hornum Kirke

To ubemaledede træfigurer

I Øster Hornum Kirke er opstillet to ubemaledede træfigurer, der må være skåret i begyndelsen af 1200-tallet. Sandsynligvis har begge oprindeligt været bemalede, som mange lignende figurer har været og fortsat er. Den ene, der forestiller Jomfru Maria med Jesusbarnet, er nu anbragt i korets nordvindue. Den anden figur, en 145 cm høj figur udskåret i egetræ, står ophøjet på en søjle i skibets sydside lige bag døbefonden. Figuren tolkes af nogle som en ukendt diakon, mens andre fastholder, at den forestiller Sct. Kjeld, der var fra Viborg og blev helgenkåret i 1189.

Sidealtre

I katolsk tid, før reformationen i 1530'erne, var der almindeligvis i enhver kirke to sidealtre i selve kirkeskibet. Til venstre for korbuen, i nordsiden (kvindesiden), et Maria-alter, og til højre for korbuen (mandesiden) var opstillet et alter for en helgen med en eller anden tilknytning til kirken. Det er nærliggende at forstille sig, at det er figurerne fra disse to altre, der er bevaret i Øster Hornum Kirke.

Efter reformationen, hvor sidealtrene blev fjernet i bestræbelserne for at udrydde gamle katolske skikke, heriblandt dyrkelsen af diverse helgener, har træfigurerne været opbevaret et sted i kirken, måske på loftet, og er først fundet frem og opstillet igen på deres nuværende pladser i forbindelse med kirkens renovering i 1938. Man har passet godt på de gamle figurer, for de fremtræder den dag i dag næsten intakte.

Maria og Jesus-barnet behøver ingen nærmere præsentation, så lad os koncentrere os om den anden figur, den der menes at forestille helgenen Sct. Kjeld.

Helgentyper

Inden vi går nærmere ind på hvem Sct. Kjeld var, må det være på sin plads at klargøre, hvad en helgen er for en størrelse.

Helgener er afdøde mennesker, som katolske og ortodokse kristne af den ene eller den anden grund ærer som forbilleder. Groft sagt kan helgener inddeles i to grupper. Den ene gruppe er martyrerne, fx dem, der i den tidlige kristne tid blev henrettet af romerske myndigheder for ikke at ville opgive deres kristne tro. Det kunne også ske, at mennesker af politiske årsager blev myrdet og siden af magtpolitiske grunde blev helgenkåret, som det er sket for den norske konge Olav og den danske kong Knude. Den anden gruppe helgener er mennesker, der havde levet et særligt fromt, kristeligt liv til gavn for deres medmennesker eller for deres indsats for kristendommens udbredelse. Disse helgener går under fællesbetegnelsen bekendere. Sct. Kjeld hører til denne gruppe. Det latinske ord sanctus, forkortet sct., betyder hellig. Så egentlig betyder "Sct. Kjeld" bare den hellige Kjeld. På dansk taler vi om en helgenkåring, altså en kåring til at være hellig, salig, ren, ophøjet, på latin sanctus.

Helgenerne er en stor og broget flok, som lader sig opstille i en himmelsk rangorden uanset om de hører til gruppen af martyrer eller bekendere: Nederst står jomfruer og enker, derover munke og eremitter, præster og diakoner, kirkefædre, biskopper, paver, apostle og evangelister, patriarker og profeter, engle og ærkeengle og øverst af alle Jomfru Maria.

Julius Om maanedt

haffuer pppi dage Natten viii
time Dagen pvi time

Wpden tal		Søndagis bogstaf	Laffens til Legend
1	d	Jul g	f
2	vi	A Door frue visitationis	t
3	iiii	ist b	v
4	ii	et c	p
5	re	d	p
6	p	ff c Hunde dagene begyndis	s
7	net	f	n
8	pviij	fi A Solen gaar op til iiii	r
9	vii	bi A De neder til viii	e
10	ika	b S. Knud kongis tag	a
11	he	c S. Ikelst dag	a
12	iiii	til d	6
13	Da	e	c
14	iii	f Solen i Luen	d
15	i	g Apollenest afskilling dag	e
16	gem	A martini	f
17	io	Jun b	g
18	gi	c Eufrosine oc florentie dag	h
19	pvi	fo d	i

Helgenkalender fra "En ny Psalmebog"
fra 1553.

Knud den Hellige fejres 10. juli, mens Sct.
Kjeld har helgendag 11. juli

Opregner man alle danske helgener, kommer historikeren Poul Grønder-Hansen frem til 36 stykker, hvoraf der kun kan føres bevis for, at 15 har eksisteret, og kun otte er officielt helgenkåret. Det er dog intet at regne mod antallet af lokalhelgener i fx Bretagne i Frankrig, hvor man den dag i dag kan opregne ikke mindre end 7.000 lokalhelgener.

Hver af disse utallige helgener fejres i princippet på hver deres årlige dag, typisk årsdagen for deres død eller helgenkåring. På disse dage æres de i kirken, og der sættes en ikon af den pågældende helgen frem. Det gælder både de katolske og ortodokse kirker.

Det kan naturligvis ikke i praksis lade sig gøre at fejre alle helgener særskilt. De mest betydningsfulde er gennem tiderne fortsat fejret på deres helgendag i hele den katolske kirke, mens andre mere lokalt kendte kun har været fejret hvor de har haft tilknytning; det kan være i en egn eller helt ned til et enkelt sogn.

De helgener, der på den måde ikke har været fejret særskilt i hele den katolske kirke, har man fejret samlet sammen med eventuelle ukendte helgener på Allehelgensdag, 1. november. Ingen nævnt, ingen glemt.

Allehelgensdag er i den katolske tradition oprindeligt alle sjæles dag og er senere blevet en samledag for helgener.

Helgeners funktion

I den romersk-katolske og ortodokse kirke æres helgener som hellige mennesker, der allerede er hos Gud, idet de efter døden kommer den direkte vej i Paradis udenom skærsild eller andre forhindringer. Opfattelsen er, at almindelige mennesker ikke kan bede om vejledning og hjælp direkte hos Gud, men at man måtte gå den indirekte vej og bede en helgen om at gå i forbøn for sig hos Gud. Jomfru Maria, mor til Jesus, blev op gennem middelalderen opfattet som den vigtigste af alle. Andre helgener kunne også bruges, men oftest når det drejede sig om forhold, hvor man mente en bestemt helgen i kraft af sit levned og egenskaber havde speciel mulighed for at hjælpe.

Der findes som oftest beretninger om helbredelser og andre mirakler ved helgenernes grave, hvorfor sådanne ofte blev valfartssteder, hvor man søgte trøst og lindring for diverse sygdomme. Der kunne jo i sagens natur ikke være helgengrave alle steder, så man kunne også nøjes med mindre, fx små rester af helgener eller deres efterladenskaber; en smule hår, en bloddråbe, en tand, et stykke stof fra en helgens kappe, ja mulighederne var udtømmelige.

*Altersten i granit med hul til en helgengrav.
Fundet i Viborg, nu på Viborg Stiftsmuseum*

På det internationale kirke-møde 787 i Nikæa blev det bestemt, at ingen kirke måtte tages i brug uden at være i besiddelse af en rest af en helgen eller af noget, helgenen havde rørt ved. Disse relikvier blev muret fast i en fordybning i alterbordet, kaldet en helgengrav, af og til i en sten hugget ud som en lille kiste. Som sikkerhed for, at det var ægte relikvier, der blev genbegravet i de enkelte kirkers altre, blev det fx i den sjællandske kirkelov 1171 pålagt biskoppen at tage ansvaret for deres lødighed. Det

blev samtidig understreget, at hvis helgengraven blev skilt fra alteret eller beskadiget, var relikviernes magt brudt. Kirken måtte da indvies på ny. Efter reformationen i 1530'erne blev mange af disse relikvier fjernet fra kirkerne.

Sct. Jacob med muslingeskal

Attributter

For at kende de mange helgener fra hinanden i en tid, hvor kun få kunne læse, blev hver helgen afbildet med et særligt kendetegn, en attribut, der fortalte noget karakteristisk om pågældende helgen. Det kunne være noget i tilknytning til dennes liv og gerning, eller det kunne være en rekvisit i forbindelse med helgenens ofte pinefulde martyrdød.

Således afbildes Sct. Georg, eller Sct. Jørgen som han kaldes i Danmark, som oftest i færd med at dræbe en drage, Sct. Jacob med vandringsstav og kammuslingeskal, en Ib-skal jf. fordanskningen af Jacob til Ib, som symbol på pilgrimsfærd til San-

tiago de Compostela i Nordspanien, Sct. Andreas afbildes med det skæve kors, hvorpå han blev korsfæstet, og Sct. Laurentius afbildes med en rist, hvorpå han blev stegt levende og hermed led martyrdøden.

Figuren Sct. Kjeld

Når man ser på figuren i Øster Hornum Kirke er det noget af en udfordring af finde de attributter, der leder hen til at bestemme hvilken helgen, der er tale om. Figurens højre hånd er hævet til velsignelse og den venstre hånd holder om en bog. Klædedragten kan tolkes som liturgisk, altså til brug ved kirkelige handlinger, men er noget sammensat, hvad der ikke letter tolkningen. Nogle træk peger på at dragten tilhører en altertjener, mens andre peger mod en biskop. I lang tid mentes figuren at skulle forestille Sct. Laurentius, men her mangler helt klart hans attribut risten. Dels ved at udelukke andre mulige helgener og ved at sammenholde hvad man kan udlede af figurens klædedragt og navnlig bogen han holder i sin venstre hånd, har man i kirkelige kredse fastholdt en tradition, der siger, at figuren forestiller Sct. Kjeld fra Viborg. Om denne tolkning er korrekt, er meningerne delte. En del middelalderhistorikere mener figuren forestiller en nu ukendt diakon.

Erik Levin Nielsen fra Viborg Stiftsmuseum har argumentet for, at man kommer længst ved at fastholde, at den forestiller Sct. Kjeld. Man kan sammenholde en række kendsgerninger:

- Sct. Kjeld var et stort aktiv for Viborgbispen, kirkeligt såvel som økonomisk.
- Øster Hornum Sogn hørte under Viborg Stift.
- Købstaden Aalborg hørte også til dette stift.
- Kjeld havde på et tidspunkt virket som præst i Aalborg.
- Viborgbispen, eller retteligen Viborg Stift, havde betydelige ejendomsbesiddelser i Øster Hornum. Foruden naturligvis præstegården ejede stiftet fæstegården Frendrupgård tæt ved Nihøjene, en gård i Moldbjerg, en gård i Guldbæk, Harrildgård, Abildgård, tre mindre ejendomme og en del byhuse i selve Øster Hornum.

Hermed er det nærliggende at få den tanke, at bispen på et tidspunkt har fået oprettet en pilgrimsstation med særlig tilknytning til Sct. Kjeld netop i Øster Hornum Kirke på den direkte vej mellem Viborg og Aalborg. Disse fakta er naturligvis langt fra et bevis på, at figuren forestiller Sct. Kjeld, men et kraftigt indicium!

Der er ingen tvivl om, at figuren oprindeligt har været bemalet og på et tidspunkt afrenset, måske i forbindelse med genopstillingen i 1938. Billedskæreren har ved fremstillingen taget højde for, at maleren ville overstryge figuren med en tyk kridtgrund før farverne blev lagt på, og fine detaljer blev ofte udformet i kridtgrunden og ikke i træet. Derfor kan mange detaljer være gået tabt ved afrensningen. Detaljer, der måske kunne lede til en sikker identificering af figuren.

Helgenkåringer

I kristendommens første mange århundreder blev helgenerne ikke udpeget ud fra nogen autoritativ stillingtagen, men blot gennem en både lokal og en mere udbredt anerkendelse af den afdødes hellige liv og miraklerne omkring dennes grav eller relikvier, hvilket vil sige kropsdele fra afdøde eller ting, der mentes at have tilhørt vedkommende. De mest berømte og eftertragtede relikvier var Jesu ligklæde, splinter af Jesu kors og pigge fra tornekrone.

Både paver og andre højtstående kirkelige personer kunne i oldtid og tidlig middelalder kære helgener. I år 993 ser vi en form for mere topstyring af helgenvæsenet, da man for første gang beder paven tage direkte stilling til en lokalt kåret helgens helgenværdighed, men først i 1234 bliver det vedtaget ved kirkelig lov, at kun pavestolen kan helgenkære, i kirkeligt sprog kano-

nisere, en afdød. Det skal ikke forstås sådan at det var paven, der fandt og dernæst udnævnedes en helgen, men gennem den kommission, som han nedsatte, skulle en ansøgning underkastes en nærmere efterforskning, om den eller hin kandidat kunne helgenkåres. På den måde sikredes, at uegnede eller politisk udpegede helgener om muligt blev frasorterede. På samme vis kunne der dæmnes op for udpegningen af en overhåndtagende og uhensigtsmæssig kåring af lokalhelgener, hvoraf en stor del med størst sandsynlighed aldrig havde eksisteret.

Danske helgener

Det var som nævnt ikke mange danskere, der i den katolske tid blev kåret til helgener, men nogle få fandtes dog. Den mest kendte er nok Knud den Hellige, der blev helgenkåret i 1101. Ifølge den nedskrevne helgenlegende levede han så fromt, at Djævelen i misundelse fik Knuds brødre til at vende sig imod ham og ophidsede hans mordere til at slå ham ihjel. Da Knud blev myrdet, strakte han sine arme ud som et kors og blev stukket i siden med en lans; ligesom Jesus på korset. Mere historisk korrekt vil det nok være at sige han som konge var noget af en tyrann, og at hans fjender fik ham myrdet i Albani Kirke i Odense.

Knud den Hellige i krypten under Sct. Knuds Kirke i Odense

En anden dansk helgen er Knud Lavard, der blev myrdet i et baghold. Fælles for Knud den Hellige og Knud Lavard var, at de var en del af den daværende kongelige magtelite, og at de blev helgenkåret snarere af magtpolitiske grunde end på grund af deres tro eller gode gerninger. En anden dansk helgen er abbed Vilhelm fra Æbelholt Kloster i Nordsjælland: Han blev helgenkåret 1224. Det skal dog her nævnes, at han ikke var indfødt dansk, men oprindeligt franskmand. Naturligvis

blev også mange udenlandske helgener ivrigt dyrket i Danmark, fx Sct. Jørgen, Hellig Olav, Sct. Clemens, Jesu disciple og sidst men ikke mindst Jomfru Maria. Endelig kommer vi til vores helt egen Sct. Kjeld fra Viborg. Han blev helgenkåret i 1189.

Kjelds liv

Vores viden om Kjelds liv og levned er i vore dage noget begrænset, men ved at sammenstykke de foreliggende oplysninger, kan dette billede tegne sig:

- Kjeld, hvis navn egentlig var Ketil, et gammelt dansk navn, blev født i en fornem familie i landsbyen Venning i Ålum sogn vest for Randers i kong Niels' tid, hvilket vil sige efter 1104.
- Helgenlegenden om ham siger, at han "skød op som en lilje i renhed og øvrige dyder og blomstrede som en retfærdig mand", og at han "i alle forhold strålede i vidunderlig heligheds glans".
- Han var velbegavet og fik en god undervisning og viste på alle måder et fromt levned, hvilket fx gav sig udslag i at han gav afkald på alt hvad han ejede.
- Biskop Eskild i Viborg havde hørt så meget godt om den nu tyveårige Kjeld, at han fik ham tilknyttet domkapitlet som kannik, hvilket betegner en person, der er beskæftiget i et bispedømme, dog ikke som præst eller kapellan. En kannik er bundet til stedet, hvor

han gør tjeneste, og han skal leve i fællesskab med de øvrige kannikker på omtrent samme vis som munke.

- I Viborg blev han sat til at undervise ved domkirkens skole, den senere katedralskole, hvor stiftets præster lærte ham kirkens sprog, latin.
- Siden blev han præsteviet og omkring 1145, da biskop Eskild døde og blev efterfulgt af Sven, blev han valgt til provst af de øvrige kannikker tilhørende Augustinermunkeordenen.
- Som provst antog han navnet Exupérius efter en fransk helgen Sct. Exupéry, der var biskop i Toulouse i begyndelsen af det 5. århundrede. Om ham fortælles, at der engang herskede stor hungersnød i byen. Exupéry solgte da, for at købe brød til folket, kirkens kostbarheder og holdt herefter messe med ganske enkle kar af simpelt glas og flettet strå.
- Kjeld fulgte i mangt og meget i Sct. Exupéry's fodspor, idet han var en meget omsorgsfuld, gavmild og barmhjertig mand, der gav alt, hvad han formåede til de syge, fattige og nødlidende.
- Kjeld fik rige gaver, som han forærede til de fattige. Det siges, at han gav sin kappe og sin hest til en spedalsk, som herefter blev usynlig.
- På et tidspunkt rejste han til Lund for at skabe fred mellem to stridende konger Svend Grathe og Knud Magnussøn. På rejsen derover blev han imidlertid berøvet og fanget af Venderne. Han blev dog frikøbt af en præst, kom til Lund og fredsmissionen lykkedes for Kjeld.
- Til trods for at kannikkerne selv havde valgt Kjeld som deres provst, kom det snart til stridigheder mellem dem og ham, tilsyneladende fordi de ikke brød sig om hans gavmilde uddeling af domkapitlets midler til de fattige som forbilledet Exupéry havde gjort. Om Kjeld havde overskredet sine beføjelser i økonomisk henseende er uklart.
- Kannikkerne valgte en ny provst og Kjeld flyttede til Aalborg, hvor han blev præst ved Vor Frue Kirke, hvor han i 1139 forestod begravelsen af den norske Sigurd Slembe.
- I Aalborg skete det forunderlige, at engang han læste den tidlige morgenmesse, gik lyset ud i hele kirken, men Kjeld fortsatte uden at se i sin bog, og da han havde fuldendt messen, tændtes lyset på forunderlig vis af sig selv igen.
- Senere begav han sig på en pilgrimsfærd til Rom, hvor han besøgte apostlenes grave og fik foretræde for paven, som overtalte ham til at vende hjem til Viborg og fortsætte sit arbejde som provst ved domkapitlet; modsat Kjelds ønske om at missionere blandt Venderne.
- Kannikkerne i Viborg angrede ved Kjelds tilbagekomst deres fordrivelse af ham, og han blev genindsat som provst for Augustinermunkene ved domkapitlet.
- I 1145 reddede han byen og domkirken fra en voldsom brand, idet han holdt sit kors op og anrøbede fra tårnet Gud om kirkens og byens frelse, og en voldsom regn slukkede branden.
- Mange syge blev kureret af Kjeld.
- Kjeld var i sine sidste leveår syg og havde inden sin død et syn foran alteret, hvor han så Gud omgivet af sine engle.
- Kort tid efter han havde reddet domkirken døde han 27. september 1150 i Viborg og blev gravsat i domkirken.
- Han blev begravet i et kapel ved krypten, og en kilde sprang frem.

Det kan på den baggrund være svært at give en præcis forklaring på, hvorfor en figur af netop Sct. Kjeld er opstillet i Øster Hornum Kirke. En del af forklaringen kan som før nævnt være at Kjeld kom fra Viborg, og at Øster Hornum dengang indgik i Viborg stift og at Viborg Stift dengang ejede store ejendomme i området. En anden grund kan være at kirken har haft en særlig tilknytning til Augustinermunkeordenen, som Kjeld var en del af.

Mirakler ved Kjelds grav

Efter Kjelds død bredte fortællinger sig om, at der skete mirakler ved hans grav. Mange blev helbredt og befriet for onde ånder. Hele tolv blinde skal have fået synet igen efter at have besøgt graven, spedalske blev helbredt, stumme fik talens brug og endelig blev en mand, der havde brud på mavesækken, så hans indvolde hang næsten lige til knæene, helbredt. Derfor skrev kongen og landets biskopper til paven for at få Kjeld anerkendt som helgen. Den 9. juni 1188 befalede pave Clemens den 3. biskop Absalon at undersøge provst Kjelds levned og beretningerne om underne ved hans grav, og hvis Absalon fandt beretningerne troværdige, skulle han helgenkåre Kjeld og bestemme, hvordan han skulle fejres.

Absalons gravsten i Sorø Klosterkirke

Kjeld helgenkåres

Brevet fra pave Clemens til biskop Absalon lød således i dansk oversættelse:

Clemens, biskop, Guds tjeners tjener, til sin ærværdige broder i Kristus, Absalon, ærkebiskop i Lund. Hilsen og apostolisk velsignelse.

Ved breve fra dig og fra vor elskede søn i Kristus, Knud, danskernes konge, og fra dine biskopper er det kommet os for øre, at Kjeld, i god hukommelse, en from mand, provst for Sct. Mariæ Kirke i Viborg, udmærkede sig ved mange dyder, medens han levede iblandt Eder; men efter hans bortgang virker Gud, der er vidunderlig i sine hellige, ved hans fortjenester stadigvæk såre mange undergørelser, så at nu efter hans bortgang miraklerne ved deres vidnesbyrd ganske upåtvisteligt viser, hvordan hans livsførelse har været. Da man nu har anmodet os om

at lade omtalte Kjelds navn opskrive i fortegnelsen af det, som berettes, ikke til fulde og fast nok er stadfæstet, befaler vi dig ved denne apostoliske skrivelse, at du skal sammenkalde dine biskopper og andre fromme mænd, især dem, som siges at have kendt hans liv og vandel, og med årvågen nøjagtighed anstille en undersøgelse angående de gerninger og vidundere, som de bevidner og påstår, han efter sin død glimrer ved, og hvis det synes dig ret og hæderligt, at du så skal kanonisere ham og med apostolisk myndighed for de kommende tider fastsætte højtideligholdelsen af festen for ham som en hellig mand.

Givet i Lateranet den 9. juni 1188 i vort pontifikats første år.

Kjeld blev således, da Absalons påbudte undersøgelse havde vist sig tilfredsstillende, med pavens velsignelse kåret som helgen for sit fromme liv den 11. juli 1189 af biskop Absalon, og fra da af blev han fejret som helgenen Sct. Kjeld i alle danske stifter.

Der blev indstiftet en messe for Sct. Kjelds, hvis liturgi er bevaret. Messen blev som al liturgi i den katolske tid afholdt på latin. Den findes i flere former, mest autentisk bevaret i en version fra Slesvig Stift. Den fulde tekst til hvordan messen foregik i Viborg stift er gået tabt, men er ad forskellig veje i store træk blevet rekonstrueret. Her gengives, lettere forkortet, hvad der udover de faste led i en messe, specielt blev læst, når det var messen for Sct. Kjeld, der blev afholdt i Viborg Stift, her i dansk oversættelse:

Hil dig, herlige og salige frugt af din moders liv, Sct. Kjeld.

Eja, dig gav det skønne lys glans i din ungdoms blomstring, så at den ypperlige gyldne farve ikke ombyttedes med den misundelige rust.

Dig, den høje i dyders kunst, har han forudbestemt til hersker – omsorg med ris, brød, stav og derhos den årvågne vogtende hund.

Kopi af den cirka 8 cm høje lueforyldte hank fra Sct. Kjelds Ark. Kopien findes på Viborg Stiftsmuseum, som har stillet billedet til rådighed

Dig berusede Helligånden med den hellige visdoms nektar, han lod dig tale frelsens ord for all, dig, den prøvede dyrker af det apostoliske liv, der gør krigstjeneste under vor fader Augustins regels fane.

Frels de trætte, giv os, der lovsynger dig, den rolige freds havn, thi din nådes store gerninger stråler vidunderligt, hellige Kjeld.

Bed for os til Christus, til ham, der er begyndelsen, vejen og enden, og når vi har afført os vor gamle kjortel, lad os så komme til dig.

Ved Viborg Domkirke nordvendte korsarm blev i den vestlige side bygget et Sct. Kjelds Kapel med et alter og et helgenskrin, kaldet "Sct. Kjelds Ark", indeholdende Sct. Kjelds jordiske rester. Skrinet blev beskrevet således: "Sct. Kjelds Ark var gjort af træ på en underlig facon, ej længere end halvanden alen med adskillige udhuse på og i fugerne beslagen med messing, som var stærkt forgyldt. Den var smal til begge ender, og på hver ende var et hoved med en lang hals i lighed med et grifhoved". Arken hang i kæder ned fra hvælvingen i kapellet. Foran Sct. Kjelds alter i kapellet brændte en lampe nat og dag, og hvert år på Sct. Kjelds festdag, den 11. juli blev skrinet båret i procession gennem byens gader. Efter reformationen kom skrinet til at stå bag højalteret.

Sct. Kjeld Brønd i kryptens søndre kapel

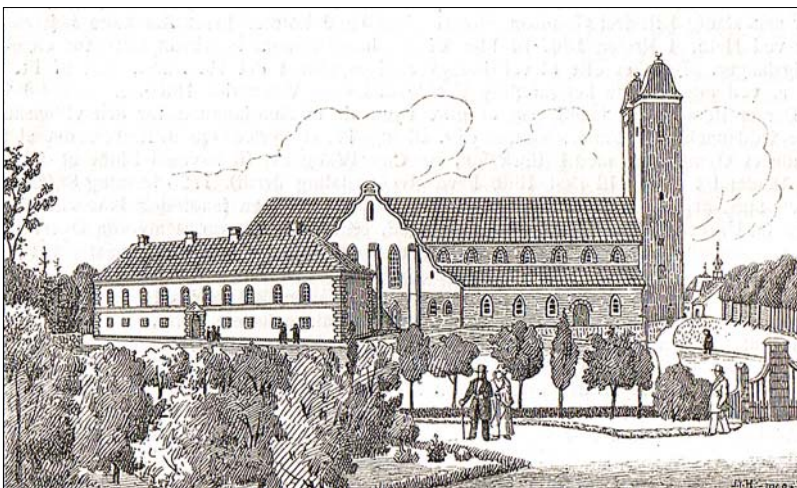
”Sct. Kjelds Ark” gik til grunde i 1726, da det meste af Viborg by inklusiv domkirken blev lagt øde af en stor brand.

Et lueforyldt cirka 7 cm langt dragehoved, fundet 1864 ved domkirkens nedbrydning, stammer sandsynligvis fra dette helgenskrin. I Viborg Domkirke findes dog endnu Sct. Kjelds brønd i kryptens søndre kapel. Der er ikke vand i den, men der er kantsten omkring den.

Stenkisten i kryptens nordre kapel

Der er også en genskabt sten-kiste i det andet kapel, som måske er hans, måske er bisp Gunners. Dens sten fandtes indmuret i væggen op mod koret, da man rev den gamle kirke ned, og man har tydeligvis ikke villet smide dem væk ved tidligere anledninger, men anvendt dem i byggeri i kirken.

Sct. Kjeld Kapel er højre side af Viborg Domkirkes nordre korsarm. Billede fra Viborg lokalhistoriske Arkiv

Ved branden i 1726 blev også korstolene flammernes bytte, og dermed forsvandt indskriften i én af disse, der havde mindet om miraklet, der skete, da Kjeld ved sin bøn fra tårnet standsede branden, der truede med at fortære både by og kirke: ”O Kjeld, vor gode, ærværdige skytshelgen! Vis dig nådig, øv din gamle tjeneste og besegl os således, at Kristus for din vedholdende bønns kunst borttager de hæv-nende luer”.

Sct. Kjelds Kapel lå ved domkirkens nordside, men da denne blev genopført i anden halvdel af 1860'erne, blev det sammen med andre middelalderlige tilbygninger udeladt. Dog er det nu om dage markeret med sten, hvor kapellet lå.

*Sct. Kjeld Brønd opstilles på Nytorv 1914.
Foto fra Viborg lokalhistoriske Arkiv*

I dag holder man i Viborg med navnene Sct. Kjelds Gade og Sct. Kjelds Brønd på Nytorv opsat i 1914 mindet om byens helgen levende.

I København findes et Sct. Kjelds Kvarter og en Sct. Kjelds Plads uden at man på nogen måde kan påvise, at han har haft noget med København at gøre.

På Sct. Kjelds helgendag den 11. juli blev der holdt et stort marked i Viborg, og et gilde i byen bar Sct. Kjelds navn, så Viborgs borgere har opfattet Sct. Kjeld som deres særlige helgen.

Sct. Gertrud og Sct. Kjeld i Sejlflod Kirke

Sct. Kjeld i andre kirker

I Sejlflod Kirke er opsat en altertavle fra sidste halvdel af 1400-tallet. Altertavlen er et smukt bemalet træskærerarbejde med en figur forestillende Gudfader i midten, omgivet af en række helgener.

Fra venstre ses en ukendt biskop, Johannes Døber, Anna Selvtredje med sin datter Jomfru Maria på skødet, der yderligere holder det nøgne Jesusbarn. Herefter Gudfader.

På hans højre side Maria Magdalene og herefter følger Sct. Gertrud, der bærer en kirkemodel.

Yderst til højre ses hvad man mener forestiller Sct. Kjeld med kalk og bog i hænderne samt augustinerhat. Figuren er cirka 50 cm høj.

Sct. Kjeld på toppen af alteret i Åby Kirke

I Åby Kirke, Åbybro, har Sct. Kjeld fået en fornem placering, nemlig som en 75 cm høj bemalt træfigur øverst på altertavlen.

Kjeld har her smukt krøllet hår som på mange andre afbildninger og bærer en hat, der har lighedstræk med den hat, der ses på flere andre afbildninger.

I venstre hånd bærer han en kalk, som han velsigner med højre hånd. Kalken og kappen er forgyldte.

*Sct. Kjeld i Vor Frue Kirke i Skive.
Foto fra Viborg Stiftsmuseum*

I Vor Frue Kirke i Skive ses en overflod af kalkmalerier, hvilket reddede kirken fra nedrivning efter ibrugtagningen i 1898 af byens nye kirke.

I 1902-03 blev kalkmalerierne helt afdækket og de er siden flere gange blevet restaureret, sidst i 1990-02.

Malerierne er dateret til 1522 og giver den største samlede præsentation af middelalderkirkens helgener, som vi kender i Danmark i dag. Identifikationen af de enkelte helgener er let, da der over hver enkelt er skrevet pågældendes navn. Kjeld er gengivet med kalk, augustinerhat og kappe.

I vores historiske tilbageblik, der kender til den katolske kirkes afskaffelse kun 14 år senere, virker det som et desperat forsøg på at fremhæve helgenerne på et tidspunkt, hvor Luther havde fremsat sine teser, og hvor der i bispestaden Viborg hørtes reformerte røster.

Sct. Kjeld fra Lundø Kirke. Foto fra Sydjysk Universitetsforlag

Før i tiden stod i Lundø Kirke nær Skive en træfigur forestillende Sct. Kjeld. Denne figur har stor lighed med den i Øster Hornum. Den er næsten lige så høj, nemlig 138 cm og ligeledes udskåret i egetræ. Kjeld bærer i sin højre hånd en lukket bog og i venstre hånd en kalk. Klædedragten er den samme højhalsede kjortel og en løs kjortel uden over. Som på de øvrige figurer og afbildninger er Kjeld skægløs. Denne figur befinder sig nu i Nationalmuseets magasin.

I Vejlbj Kirke nord for Århus ses en mængde smukke kalkmalerier. Heriblandt en biskophelgen, der ifølge magister Niels Saxtorph forestiller Sct. Kjeld.

Han afbildes skægløs som på øvrige fremstillinger og med en bog i hånden som i Øster Hornum. Hovedbeklædning er som augustiner-munk og han bærer en kappe. Dog er han, på trods af at han kun var provst, udstyret med en bispestav, som det også ses et par andre afbildninger.

At han er udstyret med bispestav mener man nu om dage i Vejlbj gør, at det ikke kan være Sct. Kjeld, der er afbildet, men Niels Clausen, der var biskop i Århus fra 1491 til 1520, og at bogen han holder i virkeligheden forestiller et pengeskrin indeholdende de penge, som udsmykningen og ombygningen i 1492 af Vejlbj Kirke blev finansieret med.

Sct. Kjeld i Vejlbj Kirke

Denne tolkning understøttes af at det er Niels Clausens våbenskjold, der ses til venstre for ham. Mod denne tolkning kan indvendes, at figuren er udstyret med helgenglorie på trods af at Niels Clausen ikke var helgenkåret – men måske håbede på at blive det efter sin død!

Desuden ville en biskop nok ikke være tilfreds med at blive afbildet med en augustiner-munks hovedbeklædning!

Hvor mange steder, Sct. Kjeld er og har været afbildet i kirker rundt om i landet, er umuligt at sige, idet mange afbildninger givetvis er forsvundet og mange nu om dage ikke kan identificeres som Sct. Kjeld. Dyrkelsen af Sct. Kjeld har naturligvis været størst i egnen omkring Viborg, hvor han kom fra, men som det ses må han have haft tilhængere også længere væk, hvilket vi kan se af afbildninger et par steder omkring Ribe, en enkelt bevaret på Møn og en kilde tilegnet Sct. Kjeld på Lolland.

I Hvidbjerg Kirke nær Skive er Sct. Kjeld afbildet som relief på en stolegavl. Denne befinder sig nu på Nationalmuseet. I Løsning Kirke mellem Vejle og Horsens er der placeret en mindre, men smukt bemalet Sct. Kjeld figur øverst på altertavlen, mens der i Tvilum Klosterkirke sydøst for Viborg ses 16 smukt bemalede figurer, hvoraf én er Sct. Kjeld, i alterets sidefløje. I Janderup Kirke lidt nord for Ribe er Sct. Kjeld afbildet som en 155 cm høj bemalet træfigur, hvor han optræder som en biskop, hvad han jo rettelig ikke var. I Rømhø Kirke ses han som en 50 cm høj bemalet figur, placeret over alterets ene vinge. Her er Kjeld udstyret med en bog som i Øster Hornum. I Keldby Kirke på Møn er Sct. Kjeld kommet i fornemt selskab, idet han er eneste ”nutidige” blandt elleve apostle i altertavlens sidefløj.

Andre steder er der også figurer og kalkmalerier, som muligvis forestiller Sct. Kjeld, men i disse tilfælde er der stor usikkerhed om identifikationen. Endelig ved man, at der i katolsk tid var et alter for Sct. Kjeld i Aarhus Domkirke.

Det skal bemærkes, at for mange af de omtalte afbildninger af Sct. Kjeld er der for en stor dels vedkommende en del usikkerhed om, hvorvidt det er Sct. Kjeld eller en anden, der oprindeligt er tænkt på. En senere tolkning, der er indgået i den kirkelige forståelse af figuren, må her tages til efterretning.

*Døllefjelde Kirke og præstegård cirka år 1900. Foto fra Ny-
sted lokalhistoriske Arkiv*

Sct. Kjelds kilde i Døllefjelde

Umiddelbart kunne det se ud til at dyrkelsen af Sct. Kjeld udelukkende var et jysk fænomen, men mindet om Sct. Kjeld lever tilsyneladende flere steder i Danmark, fx så langt væk fra Viborg som i Døllefjelde på Lolland, hvor en kilde bærer hans navn. Det er dog lidt usikkert om kilden oprindeligt er knyttet til Sct. Kjeld eller om ordet ”kilde” er blevet forvansket til Kjeld. Hvor om alting er, så blev der i Døllefjelde i 1266 opført et Sct. Kjelds kapel til andagt for dem, der valfartede til en springkilde, der oprindeligt

fandtes øst for præstens have. Vandet blev tillagt lægedomskraft, når blot man huskede samtidig med brugen af det, at ofre penge efter evne til Sct. Kjeld i hans kapel. I 1200-tallet blev der bygget en lille romansk kirke af brændte sten. Denne kirke blev både sognekirke og valfartskapel. I 1300-tallet har der også været stor søgning til kilden, så den første kirke blev for lille, og i stedet for blev der bygget et nyt stort gotisk kirkeskib vest for den gamle kirke. Den

romanske kirkes skib blev kor for den nye kirke. Dette blev så til kapel for kildegæsterne. Der blev givet så mange gaver til kirken, at den senere også fik bygget et tårn.

Valfarten til kilden tog af i løbet af 1600-tallet, og i 1617 blev det noteret, at kapellet var i dårlig stand, og at der savnedes midler til istandsættelsen. I 1694 blev kapellet helt nedrevet. Der blev ikke andet tilbage end et par stykker af muren. De står som støttestykker til den nuværende gavl. På den ser man tydelige bygningsspor på gavlen som et sidste minde om kapellet.

Til kilden har det også været et stort kildemarked, der blev afholdt hvert år på Sct. Mikkelsdag d. 29. september. I 1593 blev kildemarkedet flyttet til Saksøbing, der købte det, og til gengæld påtog sig at opføre en mur om kirkegården.

Ved reformationen i 1530'erne blev valfart til helligkilderne forbudt, fordi det blev anset for katolsk afgøderi, men det havde kun ringe effekt blandt folk, der fortsat søgte kilden, ligesom det skete med mange andre helligkilder rundt om i landet. For eksempel ved vi, at langt op i 1800-tallet blev helligkilden i Skørping søgt af mange, og at der ligeledes her blev afholdt helligkildemarked på stedet.

Det fortælles om Sct. Kjelds kilde i Døllefjelde, at en nidkær præst rent fysisk stoppede kilden til for at få respekteret forbuddet mod at valfarte til denne. Kort tid efter at præsten havde stoppet kilden til, brød den en søndag under højmassen frem gennem kirkegulvet i kirkens kor. Det skete med en sådan voldsomhed, at folk skyndsomst måtte forlade kirken. Degnen, der nødigt ville være våd, sprang fra det ene stolestade til det andet, indtil han nåede udgangen. Da opstod det lollandske mundheld: ”Han løber oven ad, som den Døllefjelde degn”.

Senere måtte præstegårdsudvalget foranstalte en dræning af det vandlidende område nær præstegården, idet kilden på et tidspunkt sprang så voldsomt frem dér, at vejsvinget blev oversvømmet, og et par vinterdage dækket af et tykt og farligt lag is. Den dræning var ikke populær blandt alle, idet nogle havde ønsket at der skulle indrettes et lille anlæg omkring kilden.

På en vandring, arrangeret af Viborg Pilgrimscenter, gik man for nogle år siden fra Viborg til Venning og Ålum for at finde Kjelds barndomsegne, og på ruten fik man set den stadig benævnte ”Sct. Kjeldsgård”, som er udflyttet efter hans tid til en højere placering nordvest for Venning, og desuden fandt man kort herfra Sct. Kjelds kilde, som nu har sit udspring i en dyb brønd ført under landevejen mellem Viborg og Randers. Det er en meget vandrig kilde med rent og klart vand. Man fik den anvist af en ældre mand fra Venning. På ældre kort ses kilden tydeligt aftegnet.

Krypten under Viborg Domkirke

Ud fra de foreliggende skriftlige kilder og de bevarede afbildninger rundt i landets kirker, det være sig kalkmalerier eller figurer, kan man konkludere, at Sct. Kjeld havde sine tilhængere først og fremmest i det centrale Jylland, men at han også var kendt i det øvrige land. Kendskabet til Sct. Kjeld kan sagtens have været langt mere udbredt, men mange skriftlige kilder fra middelalderen er gået til grunde i tidens løb, og mange afbildninger i kirker er ligeledes gået tabt eller kan nu om dage ikke erkendes som afbildende Sct. Kjeld.

Anvendt litteratur

Helgener, legender fortalt i Norden
Tue Gad
Forlaget Rhodos, 1971

Jeg ser på kalkmalerier
Politikens forlag, 1967

Helgendyrkelse i Danmark
Ellen Jørgensen
Hagerups forlag, 1909

Politikens bog om Danmarks kalkmalerier
Axel Bolvig
Politikens forlag, 2002

Troens billeder
Romansk kunst i Danmark
Lise Gotfredsen og Hans Jørgen Frederiksen
Gads Forlag 2003

Kirkerne i Danmark bind 1 af 2
Ulla Kjær og Poul Grønder-Hansen
Boghandlerforlaget, 1988

Danmarks middelalderlige Altertavler
Sissel F. Plathe og Jens Bruun
Syddansk Universitetsforlag, 2010

Danske Helgeners Levned, bind 1 af 2
Oversat af Hans Olrik
Rosenkilde og Bagger, København 1968
Selskabet til Historiske Kildeskrifters
Oversættelse

Øster Hornum Kirke
Poul Brøgger
Øster Hornum Menighedsråd, 1972

Fra Viborg Amt, 1956
Historisk Samfund for Viborg Amt

Den danske billedbibel i kalkmalerier
Robert Broby Johansen
Gyldendal, 1948

Herredsfogeder og skrivere
Ole Færch
Eget forlag, 2006

Diplomatarium Hornumense
Tingsvidner, breve og andre dokumenter fra
Hornum Herredsting
Ole Færch, 2004

Danske kalkmalerier
Nationalmuseet
Christian Ejlers forlag

Sankt Georg og dragen
Erling Agergaard
Forlaget Alfa, 2010

Her udover har Viborg Pilgrimscenter og Viborg Stiftsmuseum været behjælpelig under udarbejdelse af fortællingen, ligesom adskillige præster og andre ansatte ved en del af de omtalte kirker har vist stor hjælpsomhed med tilvejebringelse af oplysninger.

Endelig har arkitekt Poul Brøgger og lektor Hugo Støttrup Jensen på hver deres måde bidraget med oplysninger om tilgange til identifikation af figuren i Øster Hornum Kirke og Ole Færch med tolkning af middelalderlige retsdokumenter.

Sluttelig skal som en vigtig ting bemærkes, at det egentlig var museumsinspektør Erik Levin Nielsen, Viborg Stiftsmuseum, der først af alle rettede opmærksomheden mod Sankt Kjeld i forbindelse med figuren i Øster Hornum Kirke, da man i 1991 havde figuren på udstilling i Museets regi.